

**ТЕОРЕТИКО-
МЕТОДОЛОГІЧНЕ
Й ЕМПІРИЧНЕ
ОБҐРУНТУВАННЯ
ДЕРЖАВНОЇ
ПОЛІТИКИ
РЕГУЛЮВАННЯ
РИНКУ ОВОЧЕВОЇ
ПРОДУКЦІЇ В
УКРАЇНІ В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

ЛОГОША Р.В.,
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри аграрного менеджменту та
маркетингу*

ПРИЛУЦЬКИЙ А.М.,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри бізнесу та сфери обслуговування*

КУБАЙ О.Г.,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри аграрного менеджменту та
маркетингу*

КРИЧКОВСЬКИЙ В.Ю.,
*доктор філософії з агрономії,
старший викладач кафедри рослинництва
та садівництва,
Вінницький національний аграрний університет
(м. Вінниця)*

У статті викладено результати комплексного дослідження теоретичних, методичних і практичних засад удосконалення державного регулювання ринку овочевої продукції в Україні в умовах євроінтеграції. Розкрито значення овочівництва як важливої галузі сільського господарства, що забезпечує продовольчу безпеку, соціальну стабільність і розвиток національної економіки. Визначено основні чинники, які стримують розвиток ринку овочевої продукції, серед яких – воєнні дії, розрив логістичних ланцюгів, руйнування виробничої інфраструктури, цінова нестабільність, недостатня інституційна підтримка, слабка інтеграція виробників і переробників.

Проаналізовано еволюцію державної політики у сфері регулювання аграрних ринків, зокрема концепції та програми розвитку овочівництва, схвалені на державному і регіональному рівнях. Встановлено, що ефективність державної політики у галузі овочівництва значно залежить від рівня узгодженості між центральними й регіональними органами влади, науковими установами, а також виробничими структурами. Наявні державні програми, зокрема Концепції розвитку галузі овочівництва до 2020 і 2025 років, демонструють позитивну ініціативу щодо формування стратегічних пріоритетів, проте залишаються недостатньо адаптованими до реалій аграрного ринку. Їхня реалізація ускладнюється недосконалістю інституційних механізмів, неузгодженістю із сучасними ринковими потребами й низьким рівнем мотивації суб'єктів господарювання до участі у регуляторних заходах. Обґрунтовано необхідність переходу від адміністративних до інституційно-ринкових механізмів регулювання, які базуються на принципах партнерства держави й приватного сектору, інноваційності, екологічної збалансованості, а також адаптивності до європейських стандартів.

Результати дослідження засвідчили потребу у формуванні змішаної моделі державного регулювання, яка передбачає поєднання ринкових механізмів саморегуляції з адресною державною підтримкою виробників, стимулюванням інвестицій у технології

зберігання, перероблення й сертифікації овочевої продукції. Запропоновано напрями вдосконалення державної політики розвитку ринку овочевої продукції, що орієнтовані на підвищення конкурентоспроможності й прозорості регуляторного середовища в контексті інтеграції України до єдиного аграрного простору ЄС.

Ключові слова: державне регулювання, державна політика, ринок овочевої продукції, аграрний сектор економіки, неоліберальний підхід, інституційне середовище, органічне виробництво, лібералізація ринку, євроінтеграція.

Табл.: 4. Рис.: 3. Літ.: 30.

THEORETICAL, METHODOLOGICAL AND EMPIRICAL JUSTIFICATION OF STATE POLICY FOR REGULATING THE VEGETABLE MARKET IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

LOHOSHA Roman,
*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Agrarian Management and Marketing*

PRYLUTSKYI Anatolii,
*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of Business and Service*

KUBAI Oksana,
*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of
Agrarian Management and Marketing*

KRYCHKOVSKYI Vadym,
*Doctor of Philosophy in Agronomy,
Senior Lecturer of the Department of Plant Growing and Horticulture
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia)*

The article provides a comprehensive study of the theoretical, methodological, and practical foundations for improving state regulation of the vegetable market in Ukraine in the context of European integration. It reveals the importance of this important agricultural sector, which ensures food security, social stability, and regional economic development. The main factors hindering the development of the vegetable market are identified, including warfare, disruption of logistics chains, destruction of production infrastructure, price instability, insufficient institutional support, weak integration of producers and processors, and the impact of warfare on logistics chains and production infrastructure.

The evolution of state policy in the field of agricultural market regulation, in particular the concepts and programs for the development of vegetable growing approved at the state and regional levels, has been analyzed. It has been established that the effectiveness of state policy in the field of vegetable growing largely depends on the level of the coordination between central and regional authorities, scientific institutions, and production structures. The existing state programs, in particular the Concepts for the Development of Vegetable Growing until 2020 and 2025, demonstrate a positive initiative in forming strategic priorities, but remain insufficiently adapted to the realities of the agricultural market. Their implementation is complicated by imperfect

institutional mechanisms, inconsistency with current market needs, and low motivation among economic actors to participate in regulatory measures. The need to transition from administrative to institutional and market-based regulatory mechanisms based on the principles of public-private partnership, innovation, environmental sustainability, and adaptability to European standards is justified.

The results of the study demonstrated the need to develop a mixed model of state regulation, which combines market mechanisms of self-regulation with targeted state support for producers and incentives for investment in storage, processing, and certification technologies for vegetable products. The areas for improvement in state policy for the development of the vegetable market have been proposed, aimed at increasing competitiveness, transparency of the regulatory environment, and Ukraine's integration into the single agricultural space of the EU.

Key words: state regulation, state policy, vegetable market, agricultural sector of the economy, neoliberal approach, institutional environment, organic production, market liberalization, European integration.

Table: 4. Fig.: 3. Ref.: 30.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації економіки України й інтеграції її до європейського економічного простору питання ефективного державного регулювання аграрних ринків, зокрема ринку овочевої продукції, набуває особливої актуальності. Галузь овочівництва є важливим складником сільського господарства України, що забезпечує продовольчу безпеку держави, сприяє диверсифікації виробництва, створює робочі місця та формує вагомую частку внутрішнього ринку продовольчих товарів. Водночас ця галузь в Україні залишається вразливою до масштабних економічних, політичних і кліматичних змін, а також до наслідків воєнних дій. Усе це значно ускладнює її стабільне функціонування.

Проблеми нестабільності цін, недостатньої координації між виробниками, переробниками й торговими мережами, низький рівень інвестицій у сучасні технології виробництва й зберігання, а також недостатня підтримка з боку держави призводять до нерівномірного розвитку регіональних ринків овочевої продукції, що проявляється в тому, що різні регіони, товаровиробники й канали збуту розвиваються з різною швидкістю та мають неоднакові умови для формування конкурентоспроможної пропозиції. Особливої ваги набуває питання вдосконалення державної політики регулювання ринку овочевої продукції в контексті євроінтеграційних процесів, де важливо поєднати механізми ринкового саморегулювання з інструментами державного впливу, що відповідають стандартам спільної аграрної політики ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження, що стосуються обґрунтування необхідності державного регулювання економіки, зокрема, АПК, проводили, як вітчизняні, так і закордонні науковці, а саме: Я.М. Гадзало, М.В. Гладій, В.І. Власов, С.М. Кваша, М.Я. Дем'яненко, В.М. Заяць, Г.М. Калетнік, Дж.М. Кейнс, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.А. Мамчур, С.О. Остапенко, П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк й ін. Їхні дослідження заклали основи державного регулювання економіки, зокрема й АПК, але потребують глибшого аналітичного осмислення сутності й ефективності регуляторних впливів.

Щодо ринку овочевої продукції, то потрібно відзначити окремі наукові

праці низки відомих вітчизняних науковців. Так, Г.П. Атамась у своєму дисертаційному дослідженні провів аналіз процесів становлення та розвитку регіональних ринків овочевої продукції в Україні, а також надав науково обґрунтовані рекомендації щодо підвищення ефективності ринкових відносин, оптимізації збуту й забезпечення стабільного розвитку галузі на регіональному рівні [1]. Методичні рекомендації щодо оптимізації структури ринку, підвищення продуктивності й забезпечення стабільного розвитку плодоовочевої галузі на регіональному рівні представлені в роботі Н.А. Васько [2]. Роль ринку овочевої продукції у забезпеченні продовольчої безпеки країни, зокрема через стабілізацію постачання та регулювання цін, проведено В.П. Рудь [3]. Теоретичні й практичні основи маркетингової діяльності на ринку овочевої продукції досліджені В.В. Писаренко [4]. Заходи щодо підвищення ефективності виробництва, оптимізації ринкових відносин і стимулювання інноваційного розвитку плодоовочевої галузі на національному рівні розкриті в монографії Р.С. Близького [5]. Теоретичні й практичні аспекти впровадження інновацій у виробництво овочевої продукції, а також підвищення ефективності аграрних підприємств у контексті промислового овочівництва представлені Р.М. Скупським [6].

О.М. Вишневською та І.М. Лесік дослідили роль інфраструктурних елементів у становленні й ефективному функціонуванні ринку овочевої продукції в Україні [7]. Структуру, принципи й механізми, що забезпечують ефективне функціонування ринку овочевої продукції в умовах національної економіки розкриті в науковій праці О.В. Федько [8]. В. А. Швець у своїх наукових працях виклав результати дослідження специфіки функціонування вітчизняного ринку овочевої продукції, ефективності державних механізмів підтримки овочівництва в Україні й напрямів удосконалення регуляторних заходів із підтримки кооперативів, регіональних ринків збуту й збалансованого розвитку галузі овочівництва в контексті економічної та геополітичної нестабільності [9–10]. Напрями й механізми вдосконалення організаційно-економічного механізму для підвищення ефективності виробництва й конкурентоспроможності підприємств плодоовочевого сектору представлені у дослідженнях І.В. Гончарук і Г.В. Шевчук [11–12]. Г.М. Косовець провів дослідження особливостей моделей державного регулювання ринку овочевої продукції в закордонних країнах і можливість їхньої імплементації в Україні [13]. Комплексне дослідження процесів становлення ринку овочевої продукції в Україні й механізмів державного регулювання його функціонування представлені Н.В. Федорчук [14].

Варто зауважити, що в наведених наукових працях, висновки здебільшого є однотипними, а рівень аргументованості – недостатнім через відсутність емпірично підтверджених моделей і належного національного досвіду. У більшості наукових праць дослідники орієнтуються на досвід США, країн ЄС й інших економічно розвинених держав. Проте застосування цих моделей в умовах такої країни, як Україна, з транзитивною економікою, є малоймовірним і методологічно сумнівним, оскільки розрив між реальними економічними механізмами й очікуваними результатами настільки значний, що не дозволяє

розглядати ці підходи як науково обґрунтовані.

У цьому дослідженні викладена спроба представити емпірично виражену оцінку політики державного регулювання з уточненням позиції авторів про її зміст як фактору управління розвитком ринку овочевої продукції.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є наукове обґрунтування теоретичних, методичних і практичних засад удосконалення державної політики регулювання ринку овочевої продукції України в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне регулювання аграрного ринку є однією з ключових складників економічної політики будь-якої країни, оскільки аграрна сфера забезпечує базові потреби суспільства – продовольчу безпеку, зайнятість і стабільність соціально-економічного розвитку країни, регіонів і територіальних громад [15, с. 69].

Згідно з поглядами відомих представників економічної теорії, зокрема Дж. М. Кейнса, Р. Коуза, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, А. Пігу й С. Фішера, державне регулювання розглядається як об'єктивно необхідний інструмент втручання держави в економічні процеси, що зумовлений недосконалістю ринкового механізму. У випадках, коли механізми саморегулювання не спроможні забезпечити ефективний розподіл обмежених ресурсів, стабільність макроекономічної системи, підтримку зайнятості чи соціально прийнятний рівень добробуту населення, саме держава покликана виконувати коригувальну функцію. Така інтервенція спрямована на усунення ринкових провалів, зменшення соціальної нерівності, запобігання монополізації ринків і формування умов для сталого економічного розвитку, гармонізуючи водночас економічні й соціальні інтереси суспільства. Це стосується насамперед аграрної сфери, де ринкові коливання можуть призвести до соціальних криз, дефіциту продовольства або занепаду фермерства.

Метою державного регулювання аграрного ринку є забезпечення рівноваги між інтересами виробників і споживачів, підтримання продовольчої безпеки, стабільності цін, стимулювання виробництва й підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки.

Історично концепції розвитку державного регулювання в аграрній сфері пройшли кілька етапів розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Основні економічні теорії державного регулювання економіки в аспекті регулювання аграрного ринку

Економічні теорії	Основні представники	Суть підходу	Особливості для аграрного ринку
1	2	3	4
Класична політична економія	А. Сміт, Д. Рікардо	Мінімальне втручання держави; ринковий механізм забезпечує ефективність	Не враховує сезонність і соціальну значущість виробництва продовольства; обмежена придатність для аграрного сектору економіки
Кейнсіанська теорія	Дж. Кейнс	Активне державне втручання; регулювання попиту через дотації, державні закупівлі, пільгове кредитування	Формування перших державних програм стабілізації аграрних ринків у Європі; підвищення стабільності доходів фермерів

1	2	3	4
Інституціональна теорія	Т. Веблен, Дж. Коммонс, Д. Норт, Д. Аджемоглу	Акцент на роль інститутів – правил, норм, організацій	Створення системи державних і громадських структур для реалізації політики розвитку сільського господарства
Неолібералізм	Ф. Гайск, М. Фрідман	Ринкова саморегуляція з мінімальним втручанням держави	Держава втручається лише у випадку загрози продовольчій безпеці, монополізації або порушення конкуренції
Неокейнсіанська теорія	Дж. Хікс, Ф. Модільяні, П. Самуельсон, Р. Солоу	Державне макроекономічне регулювання з ринковими механізмами й мікроекономічною поведінкою	Поєднання ринкового саморегулювання з державною підтримкою, забезпечуючи стабілізацію доходів виробників, компенсацію ризиків, стимулювання інновацій та інвестицій, ефективний розподіл ресурсів і гнучке регулювання, що дозволяє зберігати конкурентоспроможність і продовольчу безпеку в умовах високої нестабільності аграрного сектору економіки

Джерело: сформовано авторами на основі даних [7–15]

Державне регулювання аграрних ринків, зокрема ринку овочевої продукції, має базуватись на змішаній моделі, що поєднує ринкові механізми саморегуляції з активним державним регулюванням. Теоретичні підходи до цього процесу базуються на системності, партнерстві держави й приватного сектору, адаптивності політики до зовнішніх викликів і забезпеченні балансу економічних і соціальних інтересів. У контексті ринку овочевої продукції це означає створення умов для сталого виробництва, удосконалення механізмів реалізації продукції та розвитку інфраструктури збуту.

У сучасних дослідженнях відомих вчених-аграрників (О.М. Бородіна, Г.М. Калетнік, М.І. Кісіль, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, П.Т. Саблук) запропоновано низку методичних підходів до оцінки ефективності державного регулювання аграрних ринків. Основними критеріями виступають: стабільність ринкової кон'юнктури (динаміка цін, обсяги виробництва й споживання), рівень доходів виробників, доступність продукції для населення, інноваційна активність галузі й розвиток інфраструктури.

Ринок овочевої продукції як складника аграрного ринку має особливу чутливість до макроекономічних коливань, кліматичних ризиків, зміни попиту в різні сезони, що обумовлює необхідність системного державного регулювання. Тому для цього ринку доцільно застосовувати інтегральну оцінку ефективності регулювання, що охоплює економічні, соціальні, екологічні й інституційні показники [16, с. 49].

Ринок овочевої продукції в Україні має стратегічне значення для розвитку продовольчого сектору, адже овочі становлять в середньому близько 15–18 % у структурі харчового споживання населення та є основою забезпечення вітамінами й мікроелементами [17, с. 58]. Проте за останні роки спостерігаються значні коливання обсягів виробництва, що зумовлені не лише

природно-кліматичними умовами, а й відсутністю ефективних державних механізмів регулювання ринку, недосконалістю системи державних закупівель, неузгодженістю між учасниками ринкових ланцюгів.

В умовах воєнного стану проблема державного регулювання ринку овочевої продукції ускладнюється порушенням логістичних ланцюгів, дефіцитом якісних овочесховищ, нестачею трудових ресурсів, підвищенням вартості енергоносіїв і засобів виробництва. Наявні державні програми підтримки аграріїв не завжди орієнтовані на потреби дрібних і середніх виробників овочевої продукції, які забезпечують основну частину попиту внутрішнього ринку.

Проблема є безумовно актуальною і водночас ускладненою традиційними дискусіями в закордонній та вітчизняній економічній літературі. Як уже зазначалося, західна економічна теорія не пропонує однозначної оцінки ролі державного регулювання, водночас підкреслює його значущість за умови виконання певного набору функцій. Відповідно, у випадку відсутності потреби в реалізації цих функцій або неефективності політики у їхньому виконанні, визначення завдання у такому контексті втрачає логічну обґрунтованість. Окремо потрібно зазначити, що серед наявних теорій державного регулювання, більшість розглядає регуляторні заходи як негативне явище, спрямоване на нейтралізацію інших, більш шкідливих для економіки процесів.

Основна позиція більшості науковців, праці яких розглянуті вище, полягає в тому, що держава має здійснювати регулювання ринку, зокрема ринку овочевої продукції за допомогою активного втручання у ціноутворення, фінансування галузевих проєктів, кредитування, інвестування, стандартизацію, контроль тощо. Водночас потрібно зауважити, що Україна має понад 30-річний (період незалежності України) досвід державного регулювання сільського господарства, оцінка якого є неоднозначною: фактично зникли льонарство, хмелярство, вівчарство й деякі інші види господарської діяльності, тоді як відповідні галузі у світі й сусідніх країнах демонстрували активний розвиток. Традиційно складною залишається ситуація на ринках цукру, виноградарства, продукції тваринництва та молочної продукції. Водночас спостерігається значне зростання ринків зерна, ріпаку, сої та соняшникової олії, що стало можливим насамперед завдяки сформованому стабільному попиту на світових ринках і концентрації олігархізованого капіталу в цих секторах, водночас державні регуляції не створювали істотних перешкод. Водночас ці ринки не є досконалими через недостатню соціалізацію та невідповідність постіндустріальним цінностям.

Отже, важко стверджувати, що будь-який ринок в Україні досяг ефективності завдяки урядовим рішенням або цільовим програмам галузевої підтримки. На нашу думку, досвід регуляцій в Україні у період 1990–2024 рр. здебільшого демонструє поширення моделі «захоплення регулятора», яка ґрунтується на припущенні, що регуляторні заходи здійснюються переважно для отримання рентної вигоди тими групами агентів, що економічно контролюють урядові інституції. Перекладання на регулятор функцій, які він не здатен ефективно виконувати, не може позитивно впливати на стан ринку.

Парадоксально, що ринок овочевої продукції в Україні належить до тих секторів, які зазнали найменшого впливу регуляцій: дотації в цій галузі історично були мінімальними й наразі фактично відсутні. Винятком є надання грантів для створення або розвитку тепличних господарств з 1 липня 2022 року у межах урядової програми «єРобота» [18]. Наукова підтримка забезпечується через Національну академію аграрних наук України й інші наукові установи, проте ефективність їхньої діяльності потребує дуже обережної оцінки.

Проведений аналіз нормативно-правових актів, що регламентували розвиток АПК України в період ринкових реформ, дозволив розробити універсальну модель нормативно-правового забезпечення ринкових реформ, яка охоплює чотири основні етапи: формування ринкової ідеології в суспільстві, створення ринкових інститутів, розвиток основних елементів ринку й досягнення умов для еквівалентного обміну на світовому ринку [19, с. 29]. Водночас потрібно зазначити, що серед них відсутні нормативно-правові акти, які б безпосередньо стосувалися ринку овочевої продукції. Винятком може бути лише «Правила роздрібної торгівлі картоплею та плодоовочевою продукцією», затверджені наказом Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України [20], які, на нашу думку, регламентують переважно технічні характеристики й мають незначний вплив на реальні торговельні процеси. Фактична відсутність регулятивних актів принципово відрізняє ринок овочевої продукції від таких ринків, як ринок молока, іншої продукції тваринництва, зерна чи соняшникової олії. Причини цього можна пояснити двома чинниками: по-перше, у запровадженні регуляцій не виникала гостра потреба, по-друге, відсутність надмірного державного втручання фактично захистила галузь від зайвих обмежень. Ринок овочевої продукції був малопривабливим для олігархічного капіталу через порівняно низьку рентабельність, проте залишався достатньо функціональним за будь-яких коливань кон'юнктури й зовнішніх факторів, а окремі негативні цінові ефекти для населення траплялися лише як винятки (різкі стрибки цін у короткі періоди, цінові «шоки» через логістичні проблеми, спекулятивне підвищення цін і невідповідність цін між регіонами).

Зацікавленість ринком овочевої продукції з'явилася на початку 2010-х років, коли урядом було поставлено завдання збільшити виробництво овочів до 10 млн т до 2015 року [21]. Потрібно зауважити, що з технічного погляду таке завдання було цілком реалістичним, навіть за простого збільшення посівних площ утричі, що, втім, було значно менше за темпи розширення посівів під соняшником чи кукурудзою. Проте абсурдним виглядає ініціювання регулятором такого обсягу виробництва за умов майже повного насичення внутрішнього ринку вже у 2010 році й відсутності нових зовнішніх ринків для експорту.

Водночас потрібно відзначити документ, який фактично є першим регуляторним матеріалом у цій галузі – «Концепцію розвитку овочівництва та переробної галузі на період до 2020 р.», схвалену Кабінетом Міністрів України 31.10.2011 р. [21]. На виконання цього документа практично в усіх областях України було розроблено регіональні програми розвитку галузі овочівництва.

Продовженням цього процесу стала розробка і схвалення у жовтні

2020 року Концепції державної цільової програми розвитку овочівництва до 2025 року Кабінетом Міністрів України [22]. Ця концепція спрямована на підвищення ефективності галузі овочівництва, розвиток фермерських господарств, упровадження новітніх технологій та збільшення обсягів виробництва й експорту овочів. Водночас її реалізація пов'язана з ризиками залежності від державного фінансування, можливих адміністративних бар'єрів і необхідністю адаптації до змін клімату.

Згадані документи є прикладом регуляторних ініціатив, що відображають традиційний для колишнього СРСР підхід до формування галузевих програм розвитку, зі своїми характерними наслідками й цінністю. Наша критика ґрунтується на аналізі окремих положень цих документів, зокрема різних аспектів, описаних нижче.

1. Спрямування на збільшення обсягів виробництва продукції овочівництва викликає певні сумніви, оскільки галузь після кризи 1990-х років вже забезпечувала внутрішній ринок на рівні фізіологічних потреб і демонструвала темпи зростання виробництва понад 5 % на рік, що робить таку управлінську ініціативу суперечливою. Основна проблема ринку полягає у нееквівалентному ринковому обміні, у межах якого він функціонує. Саме це визначає надзвичайно низьку частку доданої вартості – щонайменше втричі нижчу від потенційно можливої – і породжує специфічні проблеми, такі як низький рівень заробітної плати, обмежені доходи бізнесу, низька рентабельність, відсутність можливостей для розширення ринку через обмежений доступ до зовнішніх ринків, висока собівартість і неоптимальна структура пропозиції протягом року з відповідними негативними ціновими коливаннями [23, с. 16]. Підвищення обсягів виробництва самостійно не може усунути ці проблеми, і залишається незрозумілим, яким чином регулятор міг би забезпечити подвоєння або потроєння обсягів виробництва й реалізації за відсутності необхідних економічних стимулів.

2. Створення великотоварних підприємств для інтенсивного вирощування та перероблення овочевої продукції неможливо реалізувати лише за допомогою регуляторного втручання; такий процес відбувається значно швидше, якщо бізнес бачить у ньому економічну вигоду. Водночас, наприклад, регіональна програма розвитку овочівництва й переробної галузі Вінницької області на період до 2020 року для ТОВ «Солодка Мрія – Вінниця», ПрАТ «Вінницька харчосмакова фабрика» та ПрАТ «Могилів-Подільський консервний завод» у Вінницькій області передбачала збільшення обсягів перероблення овочів більш ніж на 30 %, проте навіть сьогодні ці підприємства визначають проблему збуту як ключову перешкоду для їхнього розвитку.

3. Створення: а) мережі сільськогосподарських обслуговочих кооперативів із частковим переробленням овочевої продукції; б) упровадження нових сортів і гібридів овочевих культур в особистих господарствах населення; в) налагодження роботи переробних цехів і торгівельно-заготівельних кооперативів. Принципова недоречність цієї частини документа полягає у тому, що досвід показує: кооперативні структури не створюються лише за допомогою регуляторних заходів. Регуляторними діями реалізація таких завдань у галузі є практично неможливою. Крім того, потрібно відзначити, що особисті

господарства населення самостійно й без державних ініціатив протягом останніх років ефективно здійснили оновлення сортів і насінництво практично в повному обсязі, що підтверджується результатами діяльності цих господарств [17, с. 64; 24, с. 19; 25 с. 67].

4. Пропозиція щодо створення державного органу сертифікації земель і господарств для вирощування овочевої та баштанної продукції, а також проведення адаптованого землеустрою для раціонального використання земельних ресурсів під овочеві культури виглядає необґрунтованою за умов щорічного зростання виробництва на рівні 5 % протягом останніх десяти років. Окрім потенційних корупційних ризиків, жодна з груп учасників ринку не проявляє інтересу до такого заходу. Результати дослідження потенціалу розвитку ринку органічної овочевої продукції свідчать, що сертифікація на цьому ринку в жодній країні не орієнтована на державні органи [26, с. 217]. Водночас у документі відсутні будь-які заходи щодо контролю відтворення родючості ґрунтів, що є реальною проблемою галузі.

5. Пропозиція щодо забезпечення прозорості й ефективності управління виробництвом і ринком за допомогою регулювання цін, а також реформування Державного продовольчого резерву й Державного аграрного фонду не має практичних аналогів у досвіді реформ, а з огляду на високі корупційні ризики її реалізація є, на нашу думку, неможливою. Крім того, за поточного рівня цін регулювання останніх виглядає недоцільним.

6. Ініціатива щодо розробки системи «Органічне землеробство» з використанням механізмів контролю якості продукції не має прикладів на світовому ринку, де такий контроль здійснювався б державними регуляторними органами. На практиці ефективність забезпечують недержавні інституції та бізнес, тоді як держава, навіть у країнах із мінімальним рівнем корупції, зазвичай, бере участь у цьому процесі швидше за все декларативно.

7. Пропозиція щодо реконструкції наявних овочесховищ місткістю 1,3 млн т і будівництво нових із сучасним обладнанням місткістю 1,2 млн т, хоча і є актуальною для галузі, не має жодних підстав розраховувати на державне фінансування таких проєктів.

8. Ідея впровадження територіального принципу організації ринку є архаїчною і не застосовувалася у повному обсязі навіть у колишньому СРСР. У сучасних ринкових умовах реалізація такої концепції неможлива, оскільки спеціалізація господарств визначається економічною вигідністю діяльності, а не адміністративними вказівками щодо обсягів виробництва й реалізації продукції на певній території.

Так, зазначені державні документи можна схарактеризувати як: по-перше, нереалістичні; по-друге, економічно неправильні, оскільки під час їхньої розробки були ігноровані принципи формування ринку й, зокрема, галузевого ринку.

Для оцінки наявної галузевої регуляторної політики було застосовано підхід, що базується на аналізі виконання необхідних функцій. У межах дослідження було визначено 20 функціональних показників для оцінювання національної регуляторної політики на рівні галузі овочівництва, що відображено у табл. 2, де наведено також оцінки ступеня виконання цих функцій.

Підходи до оцінювання галузевої регуляторної політики в Україні

№	Критерії	Реальний стан ринку овочевої продукції в Україні	Неокейнсіанська модель регуляцій ринку	Неоліберальна модель регуляцій ринку
1	Розмір прямої державної підтримки галузі	1,0	5,0	2,0
2	Участь в інфраструктурних проєктах	1,0	5,0	2,0
3	Обмеження монополій (захист конкуренції)	1,0	2,0	5,0
4	Підтримка експорту (II рівень протекціонізму)	2,0	5,0	1,0
5	Стимулювання збуту загалом	1,0	4,0	1,0
6	Моніторингова, консалтингова, прогнозна діяльність	1,0	4,0	2,0
7	Підтримка галузевої науки й сприяння доступу до НТП	2,0	4,0	4,0
8	Адміністративні бар'єри	1,0	1,0	1,0
9	Оподаткування галузі	1,0	4,0	3,0
10	Витрати на регуляцію	1,0	1,0	1,0
11	Рівень корупції	1,0	1,0	1,0
12	Обмеження імпорту (I рівень протекціонізму)	1,0	4,0	1,0
13	Інклюзивність ринку	4,0	5,0	5,0
14	Сприяння практиці кредитування	1,0	4,0	4,0
15	Сприяння інвестиційним процесам	1,0	4,0	4,0
16	Антикризова функція	1,0	5,0	5,0
17	Соціальний захист	1,0	5,0	2,0
18	Сприяння зайнятості	1,0	5,0	2,0
19	Антиінфляційна функція	2,0	5,0	5,0
20	Конструктивний вплив на ціни	1,0	5,0	1,0

Джерело: авторські дослідження та результати експертних опитувань

Було застосовано п'ятибальну шкалу оцінювання, де 0 балів означає відсутність функції (явища чи процесу); 1,0 бал – наявність окремих елементів функції, що не змінюють ситуацію загалом; 2,0 бали – окремі елементи функції, що впливають на ситуацію регіонально; 3,0 бали – практичне здійснення функції, що справляє істотний вплив на стан галузі; 4,0 бали – поширене виконання функції, що значно визначає стан галузі; 5,0 балів – повномасштабне використання функції або наявність явища / процесу у повному прояві. Характеристика інклюзивності ринку й оцінка виконання регуляторними органами відповідних функцій базувалася на підході Д. Аджемоглу, який трактує інклюзивність як здатність забезпечувати отримання вигод від ринку й бізнесу максимально можливою кількістю економічних агентів [27, с. 374].

Потрібно значити, що ринок овочевої продукції в Україні демонструє дуже обмежений вплив державної регуляторної політики (рис. 1–3). Зокрема, на рис. 1 подано оцінювання стану ринку овочевої продукції, тоді як на рис. 2 і 3 представлені прогнозні сценарії: рис. 2 відповідає неокейнсіанській моделі регуляторної політики, а рис. 3 – неоліберальній. Інформація базується на експертних оцінках, наданих 17 фахівцями – викладачами Вінницького національного аграрного університету й Вінницького національного технічного університету у 2024 році, серед яких 5 докторів і 12 кандидатів економічних наук – усі з практичним досвідом у сфері державної аграрної політики.

Рис. 1. Сучасна модель регуляцій ринку овочевої продукції України
 Джерело: авторські дослідження та результати експертних опитувань

Рис. 2. Неокейнсіанська модель регуляцій ринку овочевої продукції
 Джерело: авторські дослідження та результати експертних опитувань

Наявність двох прогнозних моделей регуляторної політики пояснюється можливістю різного тлумачення одних і тих же показників у межах різних теоретичних підходів. Зокрема, за всіма теоріями частина показників (№ 1–7, 13–16, 18) оцінюється за критерієм максимізації як вектору потенційного вдосконалення, тоді як інші (№ 8, 11), наприклад, корупція, – за критерієм мінімізації. Водночас частина показників, таких як оподаткування, витрати на регулювання, обмеження імпорту, соціальний захист, сприяння зайнятості й вплив на ціни, інтерпретується різними теоріями по-різному: неоліберальна теорія вважає їх оптимальними за мінімізації, тоді як неокейнсіанський підхід – за максимізації.

Рис. 3. Неоліберальна модель регуляцій ринку овочевої продукції

Джерело: авторські дослідження та результати експертних опитувань

Водночас за окремими індикаторами, зокрема щодо оподаткування, зазначені моделі допускають варіативний підхід, який передбачає зниження податкового навантаження в періоди економічної кризи та його поступове підвищення у фазах економічного зростання.

Із зазначеного слідує, що основна відмінність між розглянутими моделями регуляторної політики полягає у трьох ключових аспектах: 1) рівні

участі держави в економічній діяльності на ринку; 2) обсягах виконання функцій соціального захисту; 3) ступені лібералізації умов господарювання.

Автори поділяють неоліберальний підхід до тлумачення оптимальних параметрів регуляторної політики, вважаючи, що для подальшого розвитку ринку найбільш доцільною є неоліберальна модель, яка передбачає концентрацію державної політики на захисті конкурентного середовища, лібералізації умов функціонування галузі овочівництва, а також мінімізації державного втручання як економічного суб'єкта й скороченні витрат на соціальні, а також регуляторні функції.

Отже, результати аналізу свідчать, що досвід реалізації ринкових реформ у галузі овочівництва України характеризується історично низьким рівнем регуляторного впливу держави. Внаслідок цього вітчизняний ринок овочевої продукції набув низки специфічних рис, серед яких можна виокремити позитивні: незначну інтенсивність регуляторних дій, відносно низький рівень корупції, мінімальні адміністративні бар'єри, високий рівень конкуренції та інклюзивності, а також помірне податкове навантаження. Водночас більшість цих характеристик сформувалися не завдяки ефективності державної політики, а радше внаслідок її обмеженої присутності в регуляторному середовищі. Серед основних недоліків потрібно відзначити недостатню реалізацію антиінфляційних й антикризових функцій, а також відсутність дієвих механізмів стимулювання інвестиційної активності й кредитування галузі [16, с. 48; 28, с. 123]. Удосконалення регуляторної політики має бути безпосередньо пов'язане з підвищенням ефективності зазначених функцій, тоді як стратегічний напрям модернізації регуляцій доцільно розглядати у контексті формування постіндустріальної моделі ринку й створення відповідного інституційного середовища.

Показовим прикладом інституційної позиції наукового забезпечення розвитку вітчизняного овочівництва виступає програмний документ «Овочі України – 2020» [29], розроблений фахівцями Інституту овочівництва і баштанництва НААН України. Концептуальна значущість цього документа полягає в тому, що він відображає наукову позицію профільної академічної установи, яка є альтернативною офіційного бачення галузевої політики з боку Міністерства економіки, довілля та сільського господарства України. Важливо підкреслити, що запропоновані у програмі висновки й рекомендації ґрунтуються на найбільш розвиненій у країні аналітико-науковій базі, що забезпечує високий рівень вірогідності й обґрунтованості положень.

Програму визначено як інноваційно-інвестиційну модель розвитку галузі овочівництва в Україні, реалізація якої передбачається через механізм провайдингу – тобто посередницького сприяння між наукою, бізнесом і державними структурами. У документі окреслено низку положень, що стосуються як організації наукової діяльності, так і вдосконалення державної політики у галузі овочівництва. З метою систематизації цих підходів автор узагальнив відповідні положення програми у вигляді блоків, цілей, завдань і конкретних заходів, що представлено у табл. 3.

Концептуальні положення Програми «Овочі України – 2020»

Напрями реалізації	Зміст запропонованих заходів
Використання земельних ресурсів	Провести адаптований землеустрій для овочевих і баштанних культур; підвищувати родючість ґрунтів
Створення сировинних овочевих зон	Розвивати регіональні зони вирощування овочів і баштанних культур з урахуванням біологічних і ґрунтово-кліматичних умов; поглиблення спеціалізації та територіального розміщення окремих культур
Нові технології	Розробити енергоефективні технології для овочів і баштанних; удосконалити технічні засоби нового покоління; створити інтегровані системи захисту культур; збільшити виробництво на зрошуваних землях; упровадити сучасні технології перероблення овочів у високоякісну продукцію
Інфраструктурні проекти	Створити великотоварні підприємства й мережу сільськогосподарських кооперативів; налагодити систему торгівлі; розвивати національну експортну політику; реконструювати й будувати овочесховища; створити підприємства для тепличних комплексів, полімерних матеріалів і перероблення; упроваджувати сучасні системи зрошення
Наукове забезпечення	Створювати конкурентоздатні сорти й гібриди; розвивати інформаційне забезпечення та дорадчі служби; застосовувати трансфер інновацій; підтримувати науково-виробничі об'єднання
Інноваційна стратегія галузевого розвитку	Розробляти новітні технології виробництва у відкритому й захищеному ґрунті; створювати інноваційні продукти переробної галузі; покращувати логістику й маркетинг; застосовувати сучасні форми трансферу інновацій
Селекція і насінництво	Упроваджувати пільги для внесення вітчизняних сортів до Державного Реєстру; підтримувати первинні ланки насінництва; контролювати сертифікацію насіння; застосовувати молекулярно-генетичну ідентифікацію; зміцнювати матеріально-технічну базу; створювати комерційні структури розвитку селекції
Регулювання органічного сектора	Розробляти нові види органічних добрив; упроваджувати систему «Органічне виробництво»; стимулювати виробництво органічних овочів до 10 % від загального обсягу виробництва в Україні до 2025 року в Україні; гармонізувати законодавство з ЄС; підвищувати екологічну обізнаність; створювати національні органічні бренди; оптимізувати асортимент і посівні площі; удосконалювати ринки й тарифно-митну політику
Організаційно-економічне забезпечення	Упроваджувати часткове відшкодування витрат для захищеного ґрунту; гармонізувати національні стандарти з міжнародними; знижувати собівартість продукції; підтримувати виробничі об'єднання та інвестиції; надавати пільгове кредитування; зменшувати митний збір; підтримувати кооперативи; залучати капітал; створювати дорадчі служби
Законодавчі акти (регулятивна політика)	Створити державний орган сертифікації земель і господарств; підвищити прозорість управління ринком через регулювання цін і реформування резервів; розробити нормативно-правові акти для сприятливого інноваційного середовища; вдосконалити законодавство щодо експорту й контролю якості продукції; вдосконалити нормативно-правову систему ринку овочевої продукції

Джерело: авторське узагальнення основних положень Програми «Овочі України – 2020» [29]

Програмою було передбачено низку дійсно інноваційних напрямів потенційно ефективного розвитку галузі, зокрема: розробку сучасних технологій виробництва овочево-баштанної продукції у відкритому й захищеному ґрунті; створення інноваційних продуктів переробної промисловості; упровадження перспективних форм трансферу інновацій та рекламних стратегій; удосконалення системи логістики й маркетингу; розвиток органічного овочівництва й інших напрямів. Так чи інакше, модернізаційні процеси у галузі мали здійснюватися переважно за цими пріоритетами.

Водночас концептуальна побудова Програми є сумнівною, оскільки у ній

перевага надавалася традиційним адміністративним методам планування, зокрема щодо обсягів виробництва, собівартості, забезпечення ресурсами й споживання. Унаслідок цього у Програмі надмірно лобіювалися інтереси національних виробників насіння, тоді як інфраструктурні проєкти за участі держави, зокрема щодо контролю та стандартизації якості продукції, не розглядалися як пріоритетні. Найсуттєвішими ризиками такого підходу є корупційні загрози, закладені у спробах регулювати більшість економічних процесів через державні інституції та адміністративні заходи.

За зазначеними критеріями встановлення принципів відмінностей між цією Програмою та раніше розглянутими міністерськими документами є доволі складним. Зокрема, у Програмі першочерговими проблемами, що потребують нагального вирішення, визначено: 1) недостатній обсяг виробництва насіння; 2) обмежений обсяг й асортимент переробленої овочевої продукції; 3) недостатній обсяг й асортимент овочевої продукції захищеного ґрунту. На нашу думку, таке визначення першочергових проблем є некоректним. Так, виробництво овочів у захищеному ґрунті ще у 2015 р. досягло рівня 10,0 кг на особу на рік, що відповідає медичній нормі споживання за рекомендаціями Науково-дослідного інституту гігієни харчування; водночас відсутні суттєві обмеження для швидкого нарощування виробництва бізнесом, окрім проблеми збуту. Крім того, ринок, за даними опитування власників і менеджерів господарств галузі, не відчуває дефіциту насіння. Низька завантаженість переробних потужностей обумовлена саме проблемами реалізації продукції. Натомість реальною проблемою є інфраструктурна недосконалість логістичної системи, перевиробництво в окремих товарних позиціях, а також відсутність достатніх зовнішніх ринків збуту й низька купівельна спроможність на внутрішньому ринку. Ці чинники відображають суто ринковий стан галузі й мають ключове значення для її розвитку.

З іншого боку, за даними джерел апробації Програми, передбачено активне державне втручання, яке, за змодельованими оцінками, могло б дозволити збільшити виробництво овочів на 3–3,5 % щорічно в наступні роки. Однак потрібно звернути увагу на якість таких прогнозів, адже у період 2000–2016 рр. галузь демонструвала щорічні темпи зростання значно вищі за 5 % без будь-якої стимулювальної регуляторної політики.

Водночас враховуючи явне перевиробництво, проблеми галузі полягають не в темпах росту, а в оптимізації ринку, що здатна забезпечити максимізацію доданої вартості й розширення вигод для більшої кількості економічних агентів і реципієнтів ринку.

На практиці подібний програмний документ повинен передусім враховувати, що галузь функціонує в достатньо сформованих, хоча й часто деструктивних ринкових умовах. Відповідно, вплив на кінцеві результативні показники потрібно планувати з огляду на створення та ефективність відповідних ринкових механізмів. Це вимагає іншого підходу: визначення оптимальних параметрів ринку овочевої продукції та способів їхнього досягнення, тоді як кількісні параметри виробництва можуть регулюватися самостійно ринком або через регуляції технічного рівня, виходячи з традиційно

відомих економічних пріоритетів.

Другим прикладом інституційного забезпечення розвитку вітчизняного овочівництва виступає Програма «Органічне виробництво овочевої продукції в Україні на період до 2025 року» [30], яка розроблена науковцями Інституту овочівництва і баштанництва НААН України.

Ця Програма охоплює низку інноваційних напрямів, серед яких ключовими є впровадження сучасних органічних добрив, сертифікація якості продукції та створення національних органічних брендів (табл. 4).

Таблиця 4

Концептуальні положення Програми «Органічне виробництво овочевої продукції в Україні на період до 2025 року»

Напрямок реалізації	Ключові положення та заходи
Наукове забезпечення	Розробка сучасних сортів, проведення досліджень і впровадження інновацій
Органічні добрива й технології	Використання органічних і комплексних добрив, технології вирощування в різних ґрунтових умовах
Сертифікація та контроль якості	Створення системи сертифікації, відповідність стандартам, прозорість маркування
Розвиток ринку й брендинг	Формування органічних брендів, розвиток ринкової інфраструктури, оптимізація логістики
Економічні стимули	Пільги, часткове відшкодування витрат, пільгове кредитування, зниження митних зборів
Регулювання та гармонізація законодавства	Наближення стандартів до вимог ЄС, нормативно-правова підтримка, моніторинг сектора
Цільові показники	Частка органічного овочівництва до 10 %, стабільна якість, підвищення конкурентоспроможності

Джерело: авторське узагальнення основних положень Програми «Органічне виробництво овочевої продукції в Україні на період до 2025 року» [30]

Програма передбачає стимулювання виробництва органічних овочів до рівня 10 % від загального обсягу, що може сприяти зміцненню внутрішнього ринку й підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції на міжнародній арені. Також у програмі передбачено напрями розвитку наукового забезпечення, упровадження інноваційних технологій, трансфер знань, маркетингові заходи й рекламу, що уможливило підвищення ефективності органічного виробництва.

Водночас аналіз програми вказує на низку суттєвих обмежень. Значна частина заходів орієнтована на адміністративне регулювання та активне втручання держави, що створює потенційні корупційні ризики й обмежує ефективність саморегуляції ринку. У ній також недостатньо враховані реальні механізми збуту овочевої продукції та економічна доцільність масштабного державного фінансування інфраструктурних проєктів. Крім того, програма не містить чітко визначених пріоритетів підтримки малого й середнього бізнесу в органічному секторі, у ній не деталізовані механізми контролю за сертифікацією та стандартами якості, що може призвести до формального виконання заходів без досягнення практичного ефекту.

Ця програма має важливе значення як стратегічний документ для розвитку органічного овочівництва в Україні, закладаючи інноваційні й технологічні основи, проте потребує доопрацювання щодо забезпечення

ефективності впровадження та реальної адаптації до ринкових умов.

З погляду неоліберального підходу, удосконалення державної політики у галузі овочівництва має базуватися на мінімізації прямого втручання держави й концентрації її функцій на забезпеченні конкурентного середовища. Такий підхід передбачає, що держава повинна створювати умови для саморегуляції ринку овочевої продукції, водночас захищаючи його від монополізації та надмірних адміністративних бар'єрів. У межах цього підходу доцільною є лібералізація умов функціонування галузі овочівництва, спрощення процедур реєстрації фермерських господарств і підприємств, а також усунення надлишкових дозволів і регуляторних обмежень.

Важливою складником є концентрація державних ресурсів на захисті конкуренції та наданні стимулів для розвитку ринку овочевої продукції, а не на прямому фінансуванні виробництва. До таких стимулів можна віднести створення прозорих правил участі у ринкових програмах, податкові пільги для приватних інвестицій та розвиток кредитних інструментів для малого й середнього бізнесу. Цей підхід дозволяє підвищити інвестиційну активність виробників, стимулювати модернізацію технологій і створювати передумови для сталого розвитку галузі овочівництва без надмірного адміністративного тиску.

Крім того, держава повинна виконувати антикризові й антиінфляційні функції, забезпечуючи стабільність ринку овочевої продукції у разі коливань цін або негативних економічних шоків. Для цього можуть застосовуватися гнучкі механізми реагування, такі як страхові фонди, ф'ючерсні контракти або електронні платформи для моніторингу ринку. Важливим елементом є системний аналіз ризиків і своєчасне коригування політики для забезпечення стабільності галузі овочівництва.

Не менш важливим аспектом є формування постіндустріальної моделі ринку й відповідного інституційного середовища. Це передбачає розвиток кооперативних об'єднань, асоціацій виробників і дорадчих служб, які можуть виконувати функції саморегуляції, а також упровадження прозорої системи стандартів якості та сертифікації. Така організаційна структура дозволяє знизити ризики формального виконання державних заходів, підвищує рівень конкуренції та сприяє виходу продукції на внутрішній і зовнішній ринки.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє узагальнити, що державне регулювання ринку овочевої продукції України має здійснюватися з урахуванням сучасних соціально-економічних, технологічних й екологічних викликів, а також у тісному зв'язку з процесами євроінтеграції. В умовах воєнного стану, глобальної нестабільності й кліматичних ризиків роль держави у забезпеченні сталого функціонування галузі зростає, однак її втручання повинно бути системним, зваженим і спрямованим не лише на адміністративне регулювання, а насамперед – на створення сприятливого економічного середовища для розвитку виробників овочевої продукції.

Ринок овочевої продукції в Україні відзначається високою автономністю та здатністю до саморегулювання. Його стабільність пояснюється низьким

рівнем концентрації капіталу й відсутністю надмірного державного впливу, що дозволило уникнути монополізації та зберегти гнучкість виробництва. Однак така децентралізована структура водночас зумовлює обмежені можливості для інноваційного розвитку, розбудови логістичної інфраструктури й формування стійких каналів збуту.

У межах дослідження обґрунтовано, що пріоритетами сучасної державної політики мають стати: розвиток інституційної підтримки малих і середніх виробників овочевої продукції, удосконалення механізмів цінового регулювання з метою стабілізації доходів виробників овочевої продукції, запровадження програм енергоефективності та ресурсощадження у виробництві, стимулювання формування регіональних логістичних центрів і кооперативів, а також підтримка експорту овочевої продукції через державне сприяння у сертифікації та просуванні на зовнішніх ринках.

З позицій європейської інтеграції необхідним є поступовий перехід від директивного регулювання до гнучкої моделі партнерства держави, бізнесу й громадянського суспільства. Така модель має базуватися на принципах прозорості, адаптивності, орієнтації на результат і взаємній відповідальності сторін. Підвищення ефективності державного регулювання ринку овочевої продукції можливе лише за умови комплексного реформування аграрної політики, посилення науково-аналітичного супроводу й запровадження інноваційних інструментів управління. Формування сучасної системи державного впливу повинно орієнтуватися на довгострокову продовольчу безпеку, конкурентоспроможність галузі й інтеграцію України у спільний аграрний простір ЄС.

Список використаних джерел

1. Атамась Г.П. Формування і функціонування регіонального ринку овочевої продукції: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.02. Миколаїв, 2005. 21 с.
2. Васько Н.А. Формування і забезпечення ефективного функціонування регіонального ринку плодоовочевої продукції: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03. Миколаїв, 2007. 20 с.
3. Рудь В.П. Інноваційна діяльність на овочевому ринку та її роль у забезпеченні продовольчої безпеки. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. № 7. С. 138–145.
4. Писаренко В.В. Маркетинг овочевої продукції (методичні та практичні аспекти): монографія. Полтава: Говоров С. В., 2008. 304 с.
5. Близький Р.С. Плодоовочева галузь України: механізми та інструменти формування і розвитку: монографія. Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Донецьк: ДНУЕТ, 2012. 326 с.
6. Скупський Р.М. Організаційно-економічні засади інноваційного розвитку промислового овочівництва в аграрних підприємствах: монографія. Херсон: Грінь Д. С., 2013. 442 с.
7. Вишнеvsька О.М., Лесік І.М. Інфраструктурне забезпечення формування і функціонування ринку продукції овочівництва: монографія.

Миколаїв: Швець В. М., 2017. 324 с.
 URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2149/1/Infrastrukturne%20zabezpechennya%20formuvannya%20i%20funksionuvannya%20rynku_Vyshnevsk.pdf

8. Федько О.В. Економічний механізм формування і функціонування ринку овочевої продукції в Україні: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.02. Київ, 1999. 20 с.

9. Швець В.А. Особливості та проблеми розвитку ринку овочевої продукції. *Економіка та суспільство*. 2023. № 58.
 DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-64>
 URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5884/5823>
 (дата звернення: 10.10.2025).

10. Швець В.А. Досвід регулювання та аналіз державної підтримки виробництва овочевої продукції. *Економіка та суспільство*. 2025. № 73.
 DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-68>
 URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5884/5823>
 (дата звернення: 10.10.2025).

11. Гончарук І., Шевчук Г. Механізм удосконалення функціонування підприємств плодовоовочевої галузі. Вінниця: ТОВ «Твори», 2022, 180 с.
 URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/30989.pdf>

12. Шевчук Г.В. Економічна оцінка зарубіжного та вітчизняного досвіду формування організаційно-економічного механізму підприємств плодовоовочевої галузі. *Ефективна економіка*. 2017. № 11.
 URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5900> (дата звернення: 10.10.2025).

13. Косовець Г.М. Можливості адаптації зарубіжного досвіду державного регулювання виробництва овочевої продукції до умов вітчизняного ринку. *Ефективна економіка*. 2013. № 7.
 URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2176> (дата звернення: 10.10.2025).

14. Федорчук Н.В. Формування та державне регулювання ринку овочів у аграрному секторі економіки: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03. Львів, 2011. 20 с.

15. Лебеденко О. В. Державне регулювання аграрного ринку як складник забезпечення національної безпеки. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 1. С. 68–72.
 DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.1.11>

16. Логоша Р.В. Державне регулювання ринку овочів: стан, проблеми, шляхи вирішення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. № 17, Ч. 2. С. 47–50.

17. Логоша Р.В. Трансформації ринку овочів в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 3 (8). С. 55–67.

18. За 2024 рік грантову допомогу на розвиток садів та теплиць отримали 111 агровиробників на суму 477,2 млн грн.

URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/257037.html (дата звернення: 10.10.2025).

19. Мороз О.В., Логоша Р.В., Підвальна О.Г. Нормативно-правова регламентація процесу формування ринкових механізмів в аграрній економіці. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2019. № 5. С. 27–39. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201905027>

20. Про затвердження Правил роздрібної торгівлі картоплею та плодоовочевою продукцією: Наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків та торгівлі України № 344 від 08.07.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0353-97#Text> (дата звернення: 10.10.2025).

21. Про схвалення Концепції розвитку овочівництва та переробної галузі: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1120-р від 31.10.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1120-2011-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2025).

22. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку овочівництва на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1333-р від 21.10.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1333-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2025).

23. Мороз О.В., Логоша Р.В., Підвальна О.Г. Опис моделі еквівалентності ринкового обміну на прикладі ринку овочевої продукції України. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2018. № 10. С. 15–26. URL: <http://eaprk.org.ua/contents/2018/10/15> (дата звернення: 10.10.2025).

24. Логоша Р.В. Особливості діяльності особистих селянських господарств на ринку овочів України. *Агросвіт*. 2016. № 22. С. 14–22.

25. Логоша Р.В. Структурні та функціональні особливості ринку овочевої продукції в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 10 (50). С. 60–71. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2019-10-8>

26. Логоша Р.В., Підвальна О.Г., Кричковський В.Ю. Потенціал та проблеми розвитку вітчизняного ринку органічного овочівництва. *Бізнес Інформ*. 2019. № 1. С. 215–220.

27. Acemoglu D., Robinson J. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty. Comparative politics, Economics. United States. 2012. 546 р.

28. Laffont J.-J., Tirole J. Theory of Incentives in Procurement and Regulation. Cambridge, MA: MIT Press, 1993. 286 р.

29. Корнієнко С.І., Рудь В.П. Основні положення галузевої комплексної програми «Овочі України – 2020». *Овочівництво і багжанництво*. 2015. Вип. 61. С. 17–33.

30. Програма «Органічне виробництво овочевої продукції в Україні на період до 2025 року» (науково-технологічний супровід) / О.М. Могильна та ін. Селекційне: ІОБ НААН, 2020. 32 с.

References

1. Atamas, H.P. (2005). Formuvannia i funktsionuvannia rehionalnoho rynku ovochevoi produktsii [Formation and functioning of the regional vegetable market]: *Extended abstract of Candidate's thesis*. Mykolaiv [in Ukrainian].
2. Vasko, N.A. (2007). Formuvannia i zabezpechennia efektyvnoho funktsionuvannia rehionalnoho rynku plodoovochevoi produktsii [Formation and ensuring effective functioning of the regional market for fruit and vegetable products]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Mykolaiv [in Ukrainian].
3. Rud, V.P. (2016). Innovatsiina diialnist na ovochevomu rynku ta yii rol u zabezpechenni prodovolchoi bezpeky [Innovative activities in the vegetable market and their role in ensuring food security]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 7, 138–145 [in Ukrainian].
4. Pysarenko, V. (2008). *Marketynh ovochevoi produktsii (metodychni ta praktychni aspekty)* [Marketing of vegetable products (methodological and practical aspects)]. Poltava: Hovorov S.V. [in Ukrainian].
5. Blyzkyi, R.S. (2012). *Plodoovocheva haluz Ukrainy: mekhanizmy ta instrumenty formuvannia i rozvytku* [The fruit and vegetable sector in Ukraine: mechanisms and instruments for formation and development]. Donetsk: DNUET [in Ukrainian].
6. Skupskyi, R.M. (2013). *Orhanizatsiino-ekonomichni zasady innovatsiinoho rozvytku promyslovoho ovochivnytstva v ahrarnykh pidpriemstvakh* [Organizational and economic foundations of innovative development of industrial vegetable growing in agricultural enterprises]. Kherson: Hrin D.S. [in Ukrainian].
7. Vyshnevskia, O.M., & Lesik, I.M. (2017). *Infrastrukturne zabezpechennia formuvannia i funktsionuvannia rynku produktsii ovochivnytstva* [Infrastructure support for the formation and functioning of the vegetable market]. Mykolaiv: Shvets V.M. Retrieved from: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2149/1/Infrastrukturne%20zabezpechennya%20formuvannya%20i%20funktsionuvannya%20rynku_Vyshnevskia.pdf [in Ukrainian].
8. Fedko, O.V. (1999). Ekonomichniy mekhanizm formuvannia i funktsionuvannia rynku ovochevoi produktsii v Ukraini [The economic mechanism of formation and functioning of the vegetable market]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Shvets, V. (2023). Osoblyvosti ta problemy rozvytku rynku ovochevoi produktsii [Features and problems of the vegetable market development]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/202358-64> Retrieved from: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5884/5823> [in Ukrainian].
10. Shvets, V. (2025). Dosvid rehuliuвання ta analiz derzhavnoi pidtrymky vyrobnytstva ovochevoi produktsii [Experience in regulating and analyzing state support for vegetable production]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*,

73. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-68> Retrieved from: [in Ukrainian].

11. Honcharuk, I., & Shevchuk H. (2022). *Mekhanizm udoskonalennia funktsionuvannia pidpriemstv plodovoovochevoi haluzi* [Mechanism for improving the functioning of enterprises in the fruit]. Vinnytsia: TOV «Tvory». Retrieved from: <http://repository.vsau.org/getfile.php/30989.pdf> [in Ukrainian].

12. Shevchuk, H.V. (2017). Ekonomichna otsinka zarubizhnoho ta vitchyznianoho dosvidu formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu pidpriemstv plodoovochevoi haluzi [Economic assessment of foreign and domestic experience in forming the organizational and economic mechanism of enterprises in the fruit and vegetable industry]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 11. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5900> (data zvernennia: 10.10.2025) [in Ukrainian].

13. Kosovets, H.M. (2013). Mozhlyvosti adaptatsii zarubizhnoho dosvidu derzhavnoho rehuliuвання vyrobnytstva ovochevoi produktsii do umov vitchyznianoho rynku [Possibilities for adapting foreign experience in state regulation of vegetable production to the conditions of the domestic market]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 7. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2176> [in Ukrainian].

14. Fedorchuk, N.V. (2011). Formuvannia ta derzhavne rehuliuвання rynku ovochiv u ahrarnomu sektori ekonomiky [Formation and state regulation of the vegetable market in the agricultural sector]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].

15. Lebedenko, O.V. (2023). Derzhavne rehuliuвання ahrarnoho rynku yak skladnyk zabezpechennia natsionalnoi bezpeky [State regulation of the agricultural market as a component of national security]. *Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava – Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, and Law*, 1. 68–72. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.1.11> [in Ukrainian].

16. Lohosha, R.V. (2016). Derzhavne rehuliuвання rynku ovochiv: stan, problemy, shliakhy vyrishennia [State regulation of the vegetable market: status, problems, solutions]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences*, 17 (2), 47–50 [in Ukrainian].

17. Lohosha, R.V. (2016). Transformatsii rynku ovochiv v Ukraini [Transformations in the vegetable market in]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky – Economy, finance, management: topical issues of science and practical activity*, 3 (8), 55–67 [in Ukrainian].

18. Za 2024 rik hrantovu dopomohu na rozvytok sadiv ta teplyts otrymaly 111 ahrovyrobnykiv na sumu 477,2 mln hrn [In 2024, 111 agricultural producers received grant assistance for the development of orchards and greenhouses in the amount of UAH 477.2 million]. *rada.gov.ua*. Retrieved from: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/257037.html data zvernennia: 10.10.2025) [in Ukrainian].

19. Moroz, O.V., Lohosha, R.V., & Pidvalna, O.H. (2019). Normatyvno-pravova rehlementatsiia protsesu formuvannia rynkovykh mekhanizmiv v ahrarnii ekonomitsi. *Mizhnarodnyy naukovo-vyrobnychy Zhurnal «Ekonomika APK» – International Scientific and Production Journal «Agricultural and Industrial Economics»*, 5, 27–39. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201905027> [in Ukrainian].

20. Pro zatverdzhennia Pravyl rozdribnoi torhivli kartopleiu ta plodoovochevoiu produktsiiei: Nakaz Ministerstva zovnishnikh ekonomichnykh zviazkiv ta torhivli Ukrainy № 344 [On approval of the Rules for retail trade in potatoes and fruit and vegetable products: Order of the Ministry of Foreign Economic Relations and Trade of Ukraine № 344]. (1997, July 8). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0353-97#Text> [in Ukrainian].

21. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku ovochivnytstva ta pererobnoi haluzi: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1120-r [On approval of the Concept for the development of vegetable growing and the processing industry: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1120-r]. (2011, October 31). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1120-2011-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

22. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ovochivnytstva na period do 2025 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1333-p [On approval of the Concept of the State Target Program for the Development of Vegetable Growing for the Period until 2025: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1333-p]. (2020, October 21). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1333-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

23. Moroz, O.V., Lohosha, R.V., & Pidvalna, O.H. (2018). Opys modeli ekvivalentnosti rynkovoho obminu na prykladi rynku ovochevoi produktsii Ukrainy [Description of the market exchange equivalence model using the example of the vegetable market in Ukraine]. *Mizhnarodnyy naukovo-vyrobnychy Zhurnal «Ekonomika APK» – International Scientific and Production Journal «Agricultural and Industrial Economics»*, 10, 15–26. Retrieved from: <http://eapk.org.ua/contents/2018/10/15> [in Ukrainian].

24. Lohosha, R.V. (2016). Osoblyvosti diialnosti osobystykh selianskykh hospodarstv na rynku ovochiv Ukrainy [Features of the activities of private farms in the Ukrainian vegetable market]. *Ahrosvit – Agroworld*, 22, 14–22 [in Ukrainian].

25. Lohosha, R.V. (2019). Strukturni ta funktsionalni osoblyvosti rynku ovochevoi produktsii v Ukraini [Structural and functional characteristics of the vegetable market in Ukraine]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky – Economy, finance, management: topical issues of science and practical activity*, 10, 60–71. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2019-10-8>

26. Lohosha, R.V., Pidvalna, O.H., & Krychkovskyi, V.Yu. (2019). Potentsial ta problemy rozvytku vitchyznianoho rynku orhanichnoho ovochivnytstva [Potential and problems of development of the domestic market for organic vegetable growing].

Biznes Inform – Business Inform, 1, 215–220 [in Ukrainian].

27. Acemoglu, D., & Robinson, J. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Comparative politics, economics. United States [in English].

28. Laffopnt, J.-J., & Tirole, J. (1993). *Theory of Incentives in Procurement and Regulation*. Cambridge, MA: MIT Press [in English].

29. Korniienko, S.I., & Rud, V. P. (2015). Osnovni polozhennia haluzevoi kompleksnoi prohramy «Ovochi Ukrainy – 2020» [Key provisions of the comprehensive industry program «Vegetables of Ukraine – 2020»]. *Ovochivnytstvo i bashtannytstvo – Vegetable and melon growing*, 61, 17–33 [in Ukrainian].

30. Mohylina, O.M., Kuts, O.V., Rud, V.P., Vitanov, O.D., Onyshchenko, O.I., Terokhina, L.A. et al. (2020). Prohrama «Orhanichne vyrobnytstvo ovochevoi produktsii v Ukraini na period do 2025 roku» (naukovo-tekhnologichnyi suprovud) [Program «Organic vegetable production in Ukraine for the period up to 2025» (scientific and technological support). Seleksiine: IOB NAAN [in Ukrainian].

Відомості про авторів

ЛОГОША Роман Васильович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри аграрного менеджменту та маркетингу, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: lrv@vsau.vin.ua).

ПРИЛУЦЬКИЙ Анатолій Михайлович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнесу та сфери обслуговування, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: 1508amp@gmail.com).

КУБАЙ Оксана Григорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри аграрного менеджменту та маркетингу, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: oksanakubail1@gmail.com).

КРИЧКОВСЬКИЙ Вадим Юрійович – доктор філософії з агрономії, старший викладач кафедри рослинництва та садівництва, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: krichkovskiy@vsau.vin.ua).

LOHOSHA Roman – Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Agrarian Management and Marketing, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, 3, Soniachna Str., e-mail: lrv@vsau.vin.ua).

PRYLUTSKYI Anatolii – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Business and Service, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, 3, Soniachna Str., e-mail: 1508@gmail.com)

KUBAI Oksana – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Agrarian Management and Marketing,

Vinnitsia National Agrarian University (21008, Vinnitsia, 3, Soniachna Str., e-mail: oksanakubail1@gmail.com)

KRYCHKOVSKIY Vadym – Doctor of Philosophy in Agronomy, Senior Lecturer of the Department of Plant Growing and Horticulture, Vinnitsia National Agrarian University (21008, Vinnitsia, 3, Soniachna Str., e-mail: krichkovskiy@vsau.vin.ua).

УДК 351.327.7:355(477)

DOI: 10.37128/2411-4413-2025-3-11

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ
ЗАСАДИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ
ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ
ВИКЛИКІВ**

ЗАХАРЧЕНКО В.І.,
*доктор економічних наук, професор
кафедри адміністративного менеджменту та
альтернативних джерел енергії,
Вінницький національний аграрний університет
(м. Вінниця)*

У статті, у розрізі історичних епох, простежено еволюцію основних ідей національно-безпекового мислення, що мають слугувати підґрунтям для розробки концептуальних засад національної безпеки України в умовах екзистенційних викликів.

Установлено, що в часи перших цивілізацій основна увага приділялася безпеці стародавніх держав (Персії, Єгипту й ін.), а не громадян, причому з опорою на централізовану владу (фараона і царя), військові структури й релігійні догмати. В античні часи роль особистої безпеки громадян зростає, хоча вона й розглядалася в контексті безпеки держави. Уже в ті часи, згідно з поглядами Аристотеля і Платона, ця безпека вимагала досконалого державного устрою, і, на думку Т. Лівія, правителів, які не прагнуть встановлення одноосібної монархії. У часи середньовіччя були висунуті важливі ідеї щодо судового захисту громадян, зокрема у «Руській Правді» й у «Судебнику великого князя Казимира» Великого князівства Литовського.

Відзначено, що ранній новий час (1492–1789) приніс людству багато нових ідей у галузі національної безпеки: у зовнішньополітичній та воєнній сферах – щодо захисту суверенітету держави через воєнні дії та, у межах безпеки міжнародної спільноти, забезпечення «вічного миру» або мирного співіснування держав; у сферах особистої та внутрішньополітичної безпеки – щодо дотримання природних прав людей у межах суспільного договору на принципах справедливості, виборності, поділу влади й формування сильного уряду. Показано, що у новий час (1789–1914) важливою стала ідея щодо створення республік, які, згідно зі своєю демократичною сутністю, не схильні розпочинати війни, оскільки для цього необхідна згода більшості людей, хоча захист суверенітету країни, зокрема й воєнним шляхом, і в цей час визнавався їхніми громадянами одним із пріоритетів державної безпеки.

Зауважено, що у новітній час (1914 р. – донині) на формування сучасного розуміння національної безпеки значний вплив мали такі вчені, як: В. Ліппманн – щодо умов уникнення війни; Г. Моргентгау – щодо «балансу сил»; К. Кнорр і Дж. Шлесінджер – щодо вибору малозатратних систем озброєння; А. Тойнбі – щодо пацифізму демократичних держав; Ф. Фукуяма – щодо «кінця історії» за умови перемоги демократій; С. Гантінгтон – щодо протистояння цивілізацій. Показано, що для зміцнення потенціалу національної безпеки необхідним є посилення боротьби проти корупції та мінімізації економіки, а також забезпечення сталого розвитку країни.

На основі проведеного дослідження зроблено висновки про те, що сучасні підходи до